

UOT: 338.433, 338.439.5

KƏND TƏSƏRRÜFATI MƏHSULLARININ SATIŞ BAZARLARININ İNKİŞAF AMİLLƏRİ

Xəyyam Natiq oğlu Cavadzadə, i.ü.f.d., dosent

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, UNEC

e-mail: xayyam1984@mail.ru

Xülasə

Kənd təsərrüfatı məhsullarının son istehlakçılara itkisiz və keyfiyyəti saxlanılmaqla çatdırılması müasir tələblərə uyğun satış infrastrukturunun yaradılması ilə bağlıdır. Məqalədə ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsullarının topdan və pərakəndə satış bazarlarının təşkili məsələləri təhlil olunur, bu istiqamətdə baş verən irəliləyişlərin əsas istiqamətləri göstərilir. Eyni zamanda, kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının inkişafına təsir göstərən amillər araşdırılır. Göstərilən istiqamətdə modern infrastrukturun yaradılması və müvafiq tənzimləmə mexanizmlərinin formalaşdırılması məsələlərinə baxılır.

Açar sözlər: *kənd təsərrüfatı məhsulları, satış bazarları, regionların inkişafı, infrastruktur, logistika mərkəzləri.*

Giriş

Ölkəmizdə aqrar sahədə davamlı və məqsədyönlü islahatların həyata keçirilməsi bu sahədə yüksək nəticələr əldə olunmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, aparılan uğurlu siyasətin nəticəsi olaraq son 10 ildə meyvə, tərəvəz və bostan məhsullarına tələbat tam olaraq, ərzaq buğdasına olan tələbatın 50-60%-i, kartofa olan tələbatın 80-90%-i, heyvandarlıq məhsullarına olan tələbatın bütün növ ət və ət məhsulları üzrə 80-90%-i, süd və süd məhsullarına olan tələbatın isə 70-87%-i yerli istehsal hesabına ödənilir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və onlardan müxtəlif növ ərzaq məhsullarının istehsalı məqsədilə regionlarda kiçik, orta və iri müəssisələr fəaliyyət göstərir. Araşdırmalarımız göstərir ki, regionlarda zəruri infrastruktur inkişaf etmədiyindən istehsal olunan məhsulların satışında problemlər yaşanır ki, bu da kənd təsərrüfatında xeyli məhsul itkisinə səbəb olur, emal və yeyinti sənayesi müəssisələri istehsal potensialından səmərəli istifadə edə bilmir.

Regionlarda kənd təsərrüfatının inkişafı istehsal olunan məhsulların satış kanallarının genişlənməsi və satışın səmərəli təşkili ilə bağlıdır. Onu da qeyd etmək ki, regionlarda kənd təsərrüfatı məhsulları bazarı təkcə kənd təsərrüfatı sektorunun deyil, həm də böyük ölçüdə sənaye və xidmət sahələrinin maraqlarını əhatə edir. Odur ki, regionlarda satış infrastrukturunun inkişafının təsirinin təkcə kənd təsərrüfatı sektoru ilə məhdudlaşmadığını nəzərə almaq lazımdır. Aqrar sahə

məhsullarının satış bazarının inkişafı sənaye maraqlarına da təsir göstərir. Məsələn, emal sənayesi, yeyinti sənayesi və qablaşdırma sahələri, habelə logistika və marketinq kimi xidmətlər burada fəal iştirak edir. Bu qarşılıqlı əlaqə əlavə dəyər yaratmağa, məhsulun keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa və satış bazarını genişləndirməyə imkan verir. Eyni zamanda, burada bazar iştirakçıları (istehsalçılar və emalçılar, təchizat və xidmət sahələri) arasında əməkdaşlığın inkişafı üçün şəraitin yaradılması, eləcə də istehlakçılarla fəal qarşılıqlı əlaqə yaranmasına geniş imkanlar açılır. Onu da qeyd edək ki, regionlarda kənd təsərrüfatı məhsullarının satış bazarlarının təşkili region iqtisadiyyatının yüksəlməsində, əhalinin məşğulluq səviyyəsinin artmasında, yeni iş yerlərinin açılmasında və sonda əhalinin gəlirlərinin artmasında mühüm rol oynayır.

Regionlarda əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi və gəlirlərinin artırılması, ekoloji təmiz ərzaq məhsullarının istehsalı ölkəmizin kənd təsərrüfatının qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biridir. Kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı fonunda istehsal olunan məhsulların satışı üçün infrastrukturun təkmilləşdirilməsi məsələlərinin sistemli təhlilinin aparılması məqsəduyğundur və bu, aşağıda qeyd edilən bir neçə əsas aspektləri əhatə edir:

- *regionlarda fəaliyyət göstərən mövcud infrastruktur, o cümlədən, mövcud logistika və nəqliyyat infrastrukturunun qiymətləndirilməsi, anbarların vəziyyətinin və onların istehsalçılar üçün əlçatanlığının öyrənilməsi, məhsulların istehsalçıdan istehlakçıya çatdırılmasında mövcud dəyər zəncirinin təhlil edilməsi;*

- *yerli və xarici bazarlarda məhsullara tələbatın öyrənilməsi;*

- *məhsulların istehsalçıdan istehlakçıya çatdırılması və satış bazarının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanması.*

Qeyd edək ki, hazırda kənd təsərrüfatında sahibkarlıq və işgüzarlıq mühitinin davamlı olaraq yaxşılaşdırılması dövlətin iqtisadi siyasətinin mühüm istiqamətlərini təşkil edir. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının tələbata uyğunlaşdırılması, səmərəli istehsal və satış infrastrukturunun yaradılması, məhsulların keyfiyyətinin yüksəldilməsi və istehsalçıların bazarlara sərbəst çıxışının təmin olunmasının əsas vəzifə olaraq qarşıya qoyulduğu görünür [3, səh. 126-128].

Regionlarda kənd təsərrüfatı məhsullarının satış bazarlarının təşkili

Hazırda ölkəmizdə istehsal olunan bitkiçilik məhsullarının istehsalçılardan istehlakçılara çatdırılması əsasən aralıq vasitəçilərin iştirakı ilə həyata keçirilir. Məhsullar aralıq vasitəçilər tərəfindən regionlardan iri şəhərlərə daşınır, müəyyən hissəsi də rayonlarda mövcud olan, lakin müasir tələblərə cavab verməyən bazarlarda satılır. Rayon bazarlarında satılan məhsulların demək olar ki, 10%-i birbaşa ev təsərrüfatlarının özləri tərəfindən təklif olunur. Bu halda məhsulların satış qiyməti vasitəçilərin təklif etdiyi qiymətlə müqayisədə demək olar ki, 30-40% ucuz olur. Yerli əhali ərzaqlıq kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələbini ödəmək məqsədlə əsasən bu bazarlara üz tutur. Məhsullar daxili bazarlara, xüsusən də iri şəhər bazarlarına müvafiq standartlara cavab verməyən, bəzən magistral yollarda təhlükə yaradan köhnə nəqliyyat vasitələri ilə daşınır ki, bu da xeyli məhsul itkisinə və xərclərin yüksəlməsinə səbəb olur. İqtisadçı alim, professor E.A. Quliyev öz tədqiqatlarında göstərir ki, “istehlak tələblərinin ödənilməsi üçün lazımı məhsulların istehsal müəssisələrinə vaxtında çatdırılması, itkilərin azaldılması, hazır məhsulların və xammalın

mühafizəsi, maddi ehtiyatların mühafizəsi kimi məsələlərin optimal həllində nəqliyyatın rolu əvəzsizdir” [7, səh. 245].

Qeyd edək ki, ümumilikdə biznesdə logistika proseslərinin səmərəli idarə olunması ilə bağlı bir çox problemlərin optimal həllində nəqliyyat əsas rol oynayır. Çünki istehlakçıların tələbatının vaxtında ödənilməsi üçün ixtisaslaşmış nəqliyyat vasitəsilə məhsulların vaxtında, itkisiz və keyfiyyətli şəkildə satış nöqtələrinə çatdırılması təmin edilir. Bu o deməkdir ki, bu proseslərdə nəqliyyatın rolu təkcə fiziki çatdırılmanı təmin etmək deyil, həm də məhsulların keyfiyyəti saxlanılmaqla və aşağı xərclərlə çatdırılmasını təmin etməkdir. Nəqliyyatdan səmərəli istifadə istehsal fəaliyyətində yüksək göstəricilərə nail olmağa, xərcləri minimuma endirməyə və müştərilərə xidməti yaxşılaşdırmağa şərait yaradır.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə görə, regionlarda tələbatın ödənilməsi ilk növbədə bazarların inkişaf səviyyəindən asılıdır. Çünki bazarlar inkişaf etdikcə, istehsalın inkişafına da təsir edir və bazara məhsulların təklifi yüksəlir. Ölkəmizin regionlarında kənd təsərrüfatı məhsullarının satış bazarları həm pərakəndə, həm də topdansatış obyektləri şəklində fəaliyyət göstərir. Regionların hər hansı bir bazarında mal çatışmazlığı olduğu halda yaxın region bazarları problemi aradan qaldırmaqda yardımçı olmalı və bazarda süni qıtlığın qarşısı alınmalıdır. Regionlarda bitkiçilik məhsullarının topdansatışı üzrə fəaliyyət göstərən bəzi bazarların adları aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.

Cədvəl. Bitkiçilik məhsullarının topdansatış bazarları

Yerləşdiyi ərazi	Bazarın adı	Yerləşdiyi ərazi	Bazarın adı
Bakı	1. “Meyvəli” Ticarət Mərkəzi	Balakən	16. “Balakən Bazarı” ASC
	2. “Qaya” MLTD MMC (Yaşıl bazar)	Qax	17. “Qax-Bazar” MMC
	3. “8-ci km” Topdansatış Bazarı	Kürdəmir	18. Kürdəmir Bazarı
Gəncə	4. “Dubay Bazarı” Ticarət Mərkəzi	Astara	19. Astara Mərkəzi Bazarı
Qəbələ	5. “Gilan” MMC Qəbələ Ticarət Kompleksi	Şirvan	20. “Elit” Şirvan Ticarət Mərkəzi
Zaqatala	6. Zaqatala Bazarı	Salyan	21. “Muğan Nemət” şirkəti
Şəki	7. Şəki Kənd Təsərrüfatı Məhsulları Bazarı	Oğuz	22. Oğuz Kənd Təsərrüfatı Məhsulları Bazarı
Mingəçevir	8. “Yaşar” firması	Bərdə	23. “Bərdə Ticarət” ASC
Sabirabad	9. Sabirabad Bazarı		24. Bərdə Ticarət Mərkəzi
Lənkəran	10. “Lənkəran Bazarı” ASC	Qazax	25. “Nizam” MMC
Ağstafa	11. “Dostluq” bazarı		26. Təzə bazar
Şəmkir	12. “Həbib” firması	Tovuz	27. “Nəsimi” bazarı
	13. M.Y.O.T.Y. firması		28. “Qovlar Tural” firması
	14. “Səbət” bazarı	Sumqayıt	29. adsız
	15. “Kür” Ticarət Mərkəzi	Masallı	30. Tərəvəz bazarı

Mənbə: müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Məlumdur ki, aqrar-ərzaq bazarlarında bu və ya digər səbəbdən qıtlıq yaranarsa, bu zaman idxal kanalları işə düşür və nəticədə ölkənin xarici əmtəə istehsalçılarından asılılığı artır. Belə asılılığı azaltmaq və ya sıfıra endirmək üçün bir çox həll yolları vardır. Bu, yerli istehsala dövlət dəstəyi - yerli istehsal sahələrinə güzəştli kreditlərin verilməsi, investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması, yerli istehsalçıların mənafeələrini qorumaq üçün idxala kvotaların tətbiq edilməsi və s. formasında təmin olunur. Bu tədbirlər sırasında regional bazarların inkişafı və onların yerli istehsalçılarla səmərəli əlaqələrinin qurulması da mühüm amil sayılır. Eyni zamanda, bazarlar arasında əlaqələrin inkişaf etdirilməsi məhsulların bərabər paylanmasına və satış qiymətlərinin tənzimlənməsinə də imkan verir. Məhz bu baxımdan regionlarda istehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının ixtisaslaşmış satış bazarlarının təşkili vacib şərtlərdən biridir.

Aparılan müşahidələr göstərir ki, bazarların mövcud tutumu tələbə cavab vermir, bazarlar həddən artıq yüklənir və səmərəli nəzarət mümkünsüz olur ki, bu da məhsulların antisanitariya şəraitində satılmasına səbəb olur. Respublikanın ən böyük bazarları “Meyvəli” Ticarət Mərkəzi, “8-ci km” Topdansatış Bazarı və Şəmkir rayonunda yerləşən “Səbət” topdan və pərakəndə satış bazarlarıdır. Digər bazarlar çox kiçik məhsul tutumuna malik olduğundan məhsul satışında yaranan vəziyyət daha əlverişsiz olur.

Yuxarıdakı cədvəldə adları qeyd edilən bazarlar əsasən topdansatış bazarları kimi formalaşmasına baxmayaraq pərakəndə satışı da həyata keçirir. Bundan başqa, regionlarda, daha doğrusu rayonlarda topdan pərakəndə satış bazarları da fəaliyyət göstərir ki, onların bazar tutumu aşağı səviyyədədir. Məsələn, Mingəçevir şəhər əhalisinin ümumi sayı 2023-cü ildə 102.8 min nəfər olmuşdur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2023-cü ildə kartof məhsulu üzrə faktiki istehlak adambaşına 83.9 kq təşkil edib. Mingəçevirdə şəhər bazarlarının kartof satışı üçün ümumi tutumu 2023-cü ildə 8629 ton olmuş, istehlak olunan kartofun 8583 tonu kənddən gətirilmişdir. Müvafiq sorğuların nəticəsi göstərir ki, məhsulun böyük hissəsini əhali şəhər bazarından deyil, mağazalarda satışdan və özlərinin şəhərdənkənar bazarlardan alması hesabına təmin etmişdir. Məhz bu baxımdan qeyd edə bilərik ki, regionlarda kənd təsərrüfatı məhsullarının satışını həyata keçirmək üçün fəaliyyət göstərən bazarların müasir tələblərə cavab verməməsi regionlarda və rayonlarda istehsalın inkişafına mənfi təsir edir. Eyni zamanda, bu, qiymətlərin yüksəlməsinə səbəb olmaqla istehlak səviyyəsinə və sonda ehtiyacdan aşağı məhsul istehlakına gətirib çıxarır.

Satış bazarlarının inkişaf istiqamətləri

Son illərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, qablaşdırılması, daşınması, saxlanması və satışı sahəsində mövcud problemlərin həlli regional aqrar bazarların formalaşmasını və inkişafını şərtləndirir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının rəqabətqabiliyyətliliyi təkcə təhlükəsizlik, sağlamlıq və iqtisadi səmərəlilik deyil, həm də il ərzində sabit tədarük qabiliyyətinə malik olmanı və qiymətlərin sabit qalmasını da ehtiva edir. Sabit təchizat keyfiyyətli istehsal dövrünün təşkilini, yığımdan sonrakı dövrdə məhsulun keyfiyyətli saxlanması və soyuq zəncir texnologiyasının təkmilləşdirilməsini tələb edir. Yəni, istehsaldan istehlakçıya qədər bütün hərəkət zənciri boyunca daşınan məhsulların düzgün saxlanması zəruri olan sabit temperaturu və digər parametrləri təmin etmək üçün logistika tədbirləri görülməlidir” [8, səh. 129-130].

Aqrar bazarların tənzimlənməsi tədbirləri müəyyən mexanizmlərdən istifadə edilməklə həyata keçirilir. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində də məhz aqrar bazarın tənzimlənmə mexanizmini

formalaşdırən iqtisadi və qeyri-iqtisadi vasitələrdən istifadə olunur. Bu mexanizmin tərkib elementlərini aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- əmtəə intervensiyası;
- tədarük intervensiyası;
- satış kvotaları;
- qiymətlər sistemi;
- vergi və gömrük sistemi;
- dövlət girov əməliyyatları;
- məqsədli dövlət yardımı proqramları, qanunvericiliklə bağlı tədbirlər və s.

Bazar disproporsiyalarının aradan qaldırılması ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində və istehsalın artmasında, həm də uzunmüddətli perspektivdə kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafının təmin edilməsində mühüm amildir. Bunun üçün infrastrukturun, texnologiyanın inkişafı, resursların bölüşdürülməsinin optimallaşdırılması, eləcə də kiçik və orta fermer təsərrüfatlarına dəstək daxil olmaqla kompleks yanaşma tətbiq etmək lazımdır.

Aqrar bazarın tənzimlənməsində iqtisadi və qeyri-iqtisadi vasitələrdən istifadə edilməsi önəmli məsələdir. Bazarın tənzimlənməsi elementlərindən biri olan əmtəə intervensiyasının ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində özünəməxsus rolu vardır. Əmtəə intervensiyası təkcə bazarda yaranan qıtlığı aradan qaldırmır, eyni zamanda qiymətləri aşağı salınmaqla ölkəyə xaricdən iri həcmdə ərzaq və kənd təsərrüfatı məhsullarının idxalının qarşısını alır, ərzaq məhsullarına olan tələbin əsasən daxili mənbələr hesabına ödənilməsinə təmin edir. Dövlətin aqrar iqtisadiyyata müdaxiləsinin ən mühüm vasitələrindən biri də tədarük intervensiyasıdır. Tədarük intervensiyası bazarda tələbatdan artıq kənd təsərrüfatı məhsulları təklifini aşağı salmaq, bazar konyunkturunu stabilləşdirmək, qiymətin əmtəə istehsalçılarının maraqlarına uyğunlaşdırılmasını təmin etmək məqsədilə həyata keçirilir [6, səh. 186-187].

Tənzimləmənin bu mexanizmləri kənd təsərrüfatı məhsullarının bazar qiymətinin dövlətin təminatlı qiymətlərinin səviyyəsindən aşağı olduğu, yaxud kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının istehsal etdikləri məhsullara tələbin aşağı düşdüyü hallarda həyata keçirilir.

Aparılan müşahidələrdən məlum olur ki, ölkədə istehsal olunan ərzaq məhsullarının, xüsusilə də meyvə, tərəvəz, taxıl, kartof və s. 10-15 faizi itkiyə gedir. Bunun başlıca səbəbi məhsulun istehsalçıdan istehlakçıya çatdırılanadək bütün mərhələlərdə baş verən itkiləridir, ən çox itkilərə məhsulun saxlanması mərhələsində rast gəlinir. Bunun səbəbləri ya saxlama məntəqələrinin mövcud olmaması, ya da mövcud olan saxlama kameralarının daxilində məhsul növünə uyğun mikroiqlimin yaradılmasının mümkünsüzlüyü səbəbindən məhsulun yararsız hala düşməsidir.

“Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 yanvar 2014-cü il tarixli Sərəncamı ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının satış infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi üzrə həyata keçirilməli olan əsas tədbirlər müəyyən edilmişdir [1]. Həmin tədbirlərin reallaşdırılması nəticəsində ölkəmizin ayrı-ayrı regionlarında kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarükü, saxlanması və satışı üzrə logistik mərkəzlər, anbar infrastrukturuları yaradılmışdır.

Sahibkarlığın İnkişafı Fondu tərəfindən logistik mərkəzlərin yaradılmasına maliyyə dəstəyinin göstərilməsi və kənd təsərrüfatı məhsullarının satışının səmərəli təşkili məqsədi ilə 2016-cı ildə

“Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizatı” ASC-nin yaradılması aqrar bazarların inkişafına təkən vermişdir [2].

Qeyd edək ki, Sahibkarlığın İnkişafı Fondunun vəsaiti ilə Bakıda 35 min tonluq, Sumqayıtda 13 min tonluq, Gəncədə 20 min tonluq, Şəkiddə 5 min tonluq, Kürdəmirdə 10 min tonluq və İmişlidə 5 min tonluq logistik mərkəzlərin istifadəyə verilməsi məhsulların müasir tələblərə uyğun tədarük edilməsi və saxlanması imkanlarını genişləndirir ki, bu da öz növbəsində son nəticədə kənd təsərrüfatının inkişafına müsbət təsir edir.

Logistik mərkəzlərin üstün cəhəti sahibkarların öz məhsullarını itkisiz saxlaya bilmələri ilə yanaşı, həm də bazarın tələbinə uyğun vaxtda satışını həyata keçirə bilmələridir. Bununla yanaşı, mərkəzlərdə çeşidləmə və qablaşdırma infrastrukturu, laboratoriya, elektron qiymət lövhəsi, informasiya və kommunikasiya sistemlərinə çıxış (internet və s.), işıqlandırma, havalandırma, tərəzi, tullantıların toplanma yeri və təmizlik sistemləri, təhlükəsizlik kamerası, giriş-çıkış nəzarət yeri, sanitariya qovşaqlar, yük və minik avtomobilləri üçün avtopark və boş qutuların saxlandığı anbar yeri təşkil olunub.

Logistik mərkəzlərin olması daxili bazarı ərzaq məhsulları ilə təmin etməklə yanaşı, həm də onların ixracına da imkan yaradır. Belə ki, soyuducu anbarlarda yığılan məhsullar daxili bazarın tələbatını ödədikdən sonra, yerdə qalan hissəsinin xarici ölkələrə ixracı həyata keçirilir. Burada əsasən meyvə məhsullarının ixracı, xüsusilə alma ixracı həyata keçirilir.

Azərbaycan tədqiqatçıları tərəfindən qeyd edilir ki, son illərdə dünyada baş verən proseslər, Rusiyanın Ukraynaya təcavüzü, dünyada neftin qiymətinin kəskin aşağı düşməsi, qlobal ərzaq tədarükü zəncirinin qırılması istehsal resurslarının qiymətlərinə və eləcə də kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərinə ciddi təsir etmişdir. Məhz bu baxımdan Azərbaycan hökuməti milli iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin gücləndirilməsinə diqqət yetirir.

İnfrastrukturun vəziyyəti iqtisadi artımın sürətinə, iqtisadiyyatın tarazlı inkişafına, istehsal prosesinin səmərəliliyinə, regionların kompleks inkişafına və ərəzi-istehsal komplekslərinin formalaşmasına, müasir inteqrasiya proseslərinə və sair problemlə məsələlərin həllinə bilavasitə təsir göstərir. İnfrastruktur sisteminin zəif olması iqtisadi inkişaf tempinin azalmasına gətirib çıxarır [5, səh. 305].

Araşdırmalarımız göstərir ki, kənd təsərrüfatının inkişafı və onun bazara səmərəli inteqrasiyası üçün tələbatın öyrənilməsi və istehsalın tələbatı uyğunlaşdırılması, cari tendensiyaları və istehlakçı ehtiyaclarını anlamaq üçün müntəzəm bazar araşdırması aparılmalıdır. Bazar araşdırmaları bazar fəaliyyətini proqnozlaşdırmağa və istehsalı tələbatı uyğunlaşdırmağa imkan verir.

Məhsulların vaxtında sürətli və etibarlı tədarükünü təmin etmək üçün nəqliyyat və logistika şəbəkələrinin yaradılması və modernləşdirilməsi məhsulların keyfiyyətinin qorunub saxlanmasına, itkilərin və xərclərin azaldılmasına səbəb olur.

Aqrar bazarın inkişaf etməsi kənd təsərrüfatının inkişafı ilə paralel aparılmalıdır. İstehsal olunan məhsulun asan və səmərəli şəkildə istehlakçılara çatdırılması üçün müvafiq infrastruktur yaradılmalı və rahat satış məkanı olmalıdır. Bunların hər ikisinin bir-birinə ehtiyacı var deyə bilərik. Müasir tələblərə uyğun olaraq kənd təsərrüfatının səmərəli inkişafı üçün mexanikləşdirmə, avtomatlaşdırma, təkmilləşdirilmiş kənd təsərrüfatı təcrübələri və innovativ texnologiyalar kimi elementlərin tətbiqi vacibdir. Bu, kənd təsərrüfatında bütün əməliyyatın səmərəliliyini artırmağa və təbii amillərdən asılılığın azaldılmasına nail olmağa imkan verir. Digər tərəfdən, mütərəqqi kənd təsərrüfatı strukturunun üstünlüklərinin reallaşdırılması sektorun məhsuldarlığını və davamlılığını

əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırır. Burada əsas aspektlər müasir texnologiyaların tətbiqi, idarəetmə proseslərinin optimallaşdırılması, işçilərin təhsil və bacarıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, eləcə də infrastrukturun inkişafı ola bilər. Uzunmüddətli perspektivdə dayanıqlı kənd təsərrüfatını təmin etmək üçün ekoloji aspektləri də nəzərə almaq vacibdir.

Nəticə

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar sahədə davamlı olaraq aparılan uğurlu islahatlar, qəbul edilən Dövlət Proqramlarında qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsi sayəsində ölkədə iqtisadi tənəzzülün qarşısı alınıb, iqtisadi artım bütün sahələrdə təmin edilir. Aqrar sahənin inkişafı, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara göstərilən dövlət dəstəyi ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

Kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafının təmin olunması üçün həll edilməsi zəruri olan mühüm məsələlərdən biri də aqrar sahənin və onun tərkib hissəsi kimi aqrar bazarların inkişafında mövcud problemlərin aradan qaldırılmasıdır. Bunlara aqrar sahədə iri təsərrüfatların sayının az olması, maddi-texniki təminatın yetərli səviyyədə olmaması, inhisarçılıq və korrupsiya meyillərinin olması, regional satış bazarlarının inkişaf səviyyəsinin aşağı olması və s. problemlər aiddir.

Qeyd edilən problemlərin həlli istiqamətində xüsusi regional layihələrin hazırlanması və regionlarda aqrar sahənin davamlı inkişafının təmin edilməsi üçün aşağıdakı amillərin nəzərə alınması məqsəduyğundur:

- *istehsalın texniki və texnoloji səviyyəsinin yüksəldilməsi;*
- *toxum, gübrə və damazlıq heyvanla təminatın yaxşılaşdırılması;*
- *kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sənayesinin inkişafına dövlət dəstəyinin təmin edilməsi;*
- *kənd yerlərində sosial infrastrukturun inkişaf etdirilməsi;*
- *ixrac yönümlü məhsul istehsalının artırılması;*
- *istehsal resurslarından, xüsusilə də su resurslarından ədalətli istifadəyə dövlət nəzarətinin təmin edilməsi.*

Yuxarıdakı amillərin nəzərə alınması yerli məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə, sahibkarlığın inkişafına və beynəlxalq bazarlara çıxış imkanlarının genişlənməsinə şərait yaradır. Həmçinin müasir tələblərə cavab verən regional satış bazarlarının formalaşması kənd təsərrüfatını inkişaf etdirərək həm ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının yerli istehsal hesabına ödənilməsinə, həm də ümumiyyətlə ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə müsbət təsir göstərir.

Onu da qeyd edək ki, yerli məhsulların ixrac potensialının genişləndirilməsi və şaxələndirilməsi məqsədi ilə logistik mərkəzlərin yaradılması və qlobal kənd təsərrüfatı bazarlarına inteqrasiyası zəruri məsələlərdən biridir. Çünki logistika mərkəzləri tədarük zəncirini optimallaşdırmağa, xərcləri azaltmağa və beynəlxalq müştərilər üçün məhsulun əlçatanlığını yaxşılaşdırmağa geniş şərait yaradır. Qlobal bazarlara inteqrasiya yerli istehsalçılara beynəlxalq standartlara və keyfiyyət tələblərinə uyğunlaşmağa imkan verir. Bu da öz növbəsində yeni texnologiyaların tətbiqinə şərait yaratmaqla son nəticədə yerli istehsalın rəqabət qabiliyyətini artırır.

Ədəbiyyat

1. “Kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları bazarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 yanvar 2014-cü il tarixli Sərəncamı.
2. “Ərzaq məhsullarının tədarüku və təchizatı” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 11 aprel 2016-cı il.
3. Ataşov B.X. Ərzaq təhlükəsizliyinin aktual problemləri. Bakı, 2005. 336 s.
4. Alıyev İ.H. Aqrar sahənin inkişafının təkmilləşdirilməsi və regionlarda islahatların keyfiyyətə səmərəli aparılması. Bakı 2004, 110 s.
5. Hübətov Y.Ə., Kərimov F.C., Qurbanova X.V. Azərbaycan iqtisadiyyatı. Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti. Bakı, ”AVROPA” nəşriyyatı-2018, 400 s.
6. İbrahimov İ.H. Aqrar iqtisadiyyatın aktual problemləri. Bakı, 2002. 220s.
7. Quliyev E.A. Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının Azərbaycanın davamlı inkişafında rolu. Monoqrafiya. // E.A. Quliyev. – “Kooperasiya” nəşriyyatı, Bakı-2023. – 320 s.
8. Quliyev E.Ə. Kənd təsərrüfatının və kəndin inkişafının mövcud vəziyyəti və inkişaf perspektivləri, (123-131) “Kooperasiya” elmi-praktik jurnalı, №1 (72)-2024, 217 s.
9. Багиров Р., Гумбатов Ю., Эфендиев Р., Мехтиева И., Султанова Н. «Мотивационные факторы внутренней миграции и сельское хозяйство в Азербайджане». Journal of Eastern European and Central Asian Research, September Vol. 9 No 4 (2022)
<https://ieeca.org/journal/index.php/JEECAR/article/view/1109/422>

Ph.D., docent Kh.N. Javadzade
Azerbaijan State University of Economics, UNEC

Development factors of agricultural products sales markets

Abstract

The delivery of agricultural products to end consumers without loss and maintaining their quality is related to the creation of a sales infrastructure in accordance with modern requirements. The article analyzes the issues of organizing the wholesale and retail markets of agricultural products in our country, and shows the main directions of progress in this direction. At the same time, the factors influencing the development of the agricultural products market are investigated. In the indicated direction, the creation of modern infrastructure and the formation of appropriate regulatory mechanisms are considered.

Keywords: *agricultural products, sales markets, regional development, infrastructure, logistics centers.*

Д.ф.э.н., доцент Х.Н. Джавадзаде
Азербайджанский государственный экономический университет, UNEC

Факторы развития рынков сбыта сельскохозяйственной продукции

Резюме

Доставка сельскохозяйственной продукции до конечных потребителей без потерь и с сохранением ее качества связана с созданием инфраструктуры сбыта в соответствии с современными требованиями. В статье анализируются вопросы организации оптовых и розничных рынков сельскохозяйственной продукции в нашей стране, показаны основные направления прогресса в этом направлении. Наряду с этим исследуются факторы, влияющие на развитие рынка сельскохозяйственной продукции. В указанном направлении рассматриваются вопросы создания современной инфраструктуры и формирование соответствующих механизмов регулирования.

Ключевые слова: *сельскохозяйственная продукция, рынки сбыта, региональное развитие, инфраструктура, логистические центры.*